

Урок № 12

Дата: 28.09.2021

Тема: Україна у складі Російської та Австрійської імперії XIX ст.

Мета: Охарактеризувати Україну у складі Російської та Австрійської імперії XIX ст.; розвивати аналітичне мислення, навички, здібності пам'ять; виховувати інтерес до історичного минулого та повагу до Батьківщини .

Хід уроку:

На початку 30-х років XIX ст. центром національного життя та національного руху в Галичині стає Львів, де було утворено напівлегальне демократично-просвітницьке й літературне угруповання "Руська Трійця". Його засновники - Я. Головацький, І. Вагилевич, М. Шакевич - були студентами Львівського університету, вихованцями греко-католицької духовної семінарії. Згуртувавши навколо себе однодумців, які поставили за мету піднесення національної свідомості та запровадження української мови у всі сфери громадського життя, вони записували фольклор, проголошували у церквах проповіді українською мовою. У 1837 р. тисячним тиражем було надруковано підготований ними альманах фольклорних творів "Русалка Дністрова". Власті, вважаючи діяльність "Руської Трійці" небезпечною, заборонили поширювати альманах, а його укладачів та авторів притягнути до відповідальності. Незабаром це об'єднання розпалося.

Слід відзначити, що у порівнянні із Наддніпрянчиною здобутки національного відродження в західноукраїнських землях були значно скромніші, зокрема, тут так і не вирішилося питання запровадження літературної української мови.

Розглядаючи політичне життя цього періоду, студенти повинні мати на увазі, що одним із перших таємних політизованих рухів було масонство (масонські ложі діяли у Полтаві, Києві, Житомирі та ін. містах). Також на терені України діяли декабристські організації. Водночас у Правобережній Україні і в Одесі виникли польські таємні організації, які готовували збройне повстання. Але і виступ декабристів у 1825 р., і польське повстання 1830-1831 рр. не знайшли підтримки селянства, яке вважало ці рухи поміщицькими.

Наприкінці 1845 р. у Києві виникла перша українська політична організація - "Кирило-Мефодіївське товариство", активними членами якого стали М. Костомаров, В. Білозерський, П. Куліш, М. Гулак, Т. Шевченко. Політична програма товариства формулювалася у двох документах - "Статуті Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія" та "Книзі буття українського народу". У цих програмних документах вперше чітко були сформульовані політичні вимоги - ліквідація кріпосного права, повалення самодержавства, скасування станів, національне визволення слов'янських народів й об'єднання їх у республіканську федерацію на засадах рівноправності й суверенності, поширення освіти серед народу.

Практична діяльність кирило-мефодіївців була досить багатогранною: вони поширювали радикальні програмні документи, революційні твори Шевченка, проповідували ідеї товариства в університеті, військових училищах та інших учебових закладах, займалися науковою працею і поширенням освіти серед народу. У 1847 р. товариство припинило свою діяльність після доносу провокатора.

Поява та діяльність Кирило-Мефодіївського товариства фактично поклала початок переходу від культурницького до політичного етапу боротьби за національний розвиток України. Це була спроба передової частини національної еліти осмислити та визначити місце і роль українського народу в сучасному світовому історичному контексті.

Поштовхом соціально-економічного розвитку українських земель стали реформи, проведені в середині XIX ст. в обох імперіях. Під тиском революційних подій 1848 р. австрійський уряд примушений був піти на ряд поступок, зокрема, скасувати кріпосне право та проголосити скликання парламенту. У Російській імперії селянська реформа розпочалася у 1861 р. Ця реформа давала селянам юридичну свободу, але зберігала поміщицьке землеволодіння і примусила селян сплачувати викупні платежі за отримані

невеличкі земельні наділі. Також були проведені й інші реформи - земська; місцевого самоврядування; військова; судова; освіти тощо. Не дивлячись на непослідовність і суперечливість проведених реформ, вони все-таки створили умови для розвитку капіталістичних відносин на українських землях і певною мірою сприяли лібералізації суспільно-політичного життя.

На початку 60-х років у Наддніпрянщині спостерігається друга хвиля національного відродження. В цей час осередком українського суспільно-політичного та культурного життя стає Петербург, де після заслання працюють колишні члени "Кирило-Мефодіївського товариства". Саме тут у 1861-1862 рр. виходить перший в Російській імперії український часопис "Основа", починає діяти науково-просвітницька організація "Громада".

В Україні "Громади" з'являються у Києві, Чернігові, Харкові, Полтаві та ін. містах. Громадівці виступали на захист української мови, літератури, права народу на здобуття освіти рідною мовою, займалися видавництвом навчальної та науково-популярної літератури. Власті називали громадівський рух "українофільством". На цей період припадає й діяльність так званих "хлопоманів" на чолі з В. Антоновичем, які представляли частину української шляхти, що зберігла пам'ять про славне минуле України, розмовляла тільки українською мовою, одягалася в національні костюми, дотримувалася народних звичаїв і обрядів. Але ця поміркована і суто культурницька робота українофілів викликає незадоволення російського уряду, внаслідок чого видається Валуєвський 1863 р. указ, який заборонив видання наукової, публіцистичної та релігійної літератури українською мовою. Після видання цього указу громадівський рух почав згасати і в другій половині 60-х років припинив своє існування.

Відродження громад спостерігається на початку 70-х років. На той час "старі" громадівці зберегли лише одну організацію - Київську, поряд з якою почали діяти молоді громади. Громадівський рух знову набрав загальноукраїнськогозвучання, що викликало серйозну тривогу в урядових колах. Його діяльністю займалася спеціальна урядова комісія, результатом роботи якої стало видання Емського указу у травні 1876 р., який не тільки забороняв українську мову в літературі та театрі, а й ввезення на територію Російської імперії книжок українською мовою.

Таким чином, домінуюче в 60-70-х роках українофільство фактично вичерпало себе, продемонструвавши неспроможність лише культурницькими засобами поліпшити становище українського народу. Наслідком цього стало те, що молодь почала обминати українофільські громади й вступати до народницьких гуртків, байдужих до національних змагань. Спроби поєднати культурно-національні гасла із завданнями політичного та соціального визволення у 80-ті роки робили М. Драгоманов та його послідовники - члени гуртків "українських соціалістів-феде-ралістів" у Петербурзі, К. Арабажина в Києві, В. Мальованого в Харкові та ін. пошук нових ідей, організаційних форм визвольного руху протягом 90-х років покликав до життя національні об'єднання з виразною політичною спрямованістю, що стали прообразом українських партій. Першим серед них було "Братство тарасівців".

В західноукраїнських землях громадсько-політичний рух також набуває більшого розмаху після конституційних реформ в Австрійській імперії. У 60-ті роки внаслідок заборони української мови в Росії посилився наплив українського письменства у Галичину, що значно активізувало тут процеси національного самовизначення. Галицьке українство розкололося на "москофілів" й "народовців", які суперничали між собою.

Засновниками й лідерами москофільства були Д. Зубрицький, Б. Дідицький, М. Малиновський, А. Добрянський. Воно було породжене складними умовами українського національного життя в Австро-Угорщині. Спочатку воно мало відносно прогресивний

характер. У ньому поєдналися з одного боку - опір насильницькому ополяченню, втрата ілюзій та надій на австрійський уряд, який підтримував курс на придушення українства в Галичині силами польського шляхетства, а з іншого - зневіра в можливостях власної нації та пошук опори в етнічно спорідненій державі. Спочатку москофільство мало культурницьке спрямування, виступаючи за те, щоб літературною мовою в Галичині стала російська. Однак поступово воно почало набирати політичного забарвлення, пропагуючи ідеї про етнічну тотожність росіян, українців і галицьких русинів, заперечуючи існування українців як нації, стверджуючи необхідність об'єднання всього слов'янства під патронатом Росії.

Саме на противагу рухові москофілів на початку 60-х років ХХ ст. й виникли народовці, які орієнтувалися на власний народ і виступали за впровадження української мови в літературі. Лідерами народовців були В. Барвинський, Ю. Романчук, В. Навроцький, О. Огоновський, А. Вахнянин. народовці сповідували принцип національного відродження, відстоювали права українського народу на державне життя. Ними проводилася широка науково-просвітня робота. Зокрема, з їхньої ініціативи у 1864 р. у Львові засновано перший український театр, у 1861 р. - культурно-освітню організацію "Руська бесіда", у 1868 р. - "Просвіту". Велике значення для розвитку української мови й літератури мало створене в 1873 р. у Львові Літературне товариство ім. Т. Шевченка, яке в 1892 р. реорганізувалося в Наукове товариство ім. Шевченка.

Між двома течіями точилася гостра боротьба. Спочатку більший вплив у суспільстві мали москофіли, однак із зміщенням української інтелігенції, вже до кінця 70-х років ХХ ст. народовці стали провідною силою в культурному житті Галичини. Підтвердженням цього стало, насамперед, остаточне закріплення за українською мовою статусу літературної.

Запитання для самоперевірки:

1. Що вам відомо про Кирило-Мефодіївське товариство.?
2. Що вам відомо про українофільство та москофільство?
3. Що вам відомо про громадівський рух ?

Домашнє завдання: дати відповіді на питання для самоперевірки, законспектувати матеріал з теми;

Рекомендована література: Кульчицький С.В., Власов В.С. Історія України: підручн. для 11 загальноосвіт. навч. Закл / С.В. Кульчицький, В.С. Власов. – Київ: Літера ЛТД, 2019. Сорочинська Н.М., Гісем О.О. Історія України: підручник для 11 кл. закл. загальн. серед. освіти / Н.М. Сорочинська, О.О. Гісем. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2019. Хлібовська Г.М. Історія України. Рівень стандарту: підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / Г.М. Хлібовська, О.В. Наумчук, М.Є. Крижановська, І.Б. Гирич, І.О. Бурнайко. - Тернопіль: Астон, 2019. – 256 с.

***Шановні учні! Нагадую, що на виконані вами завдання чекає моя електронна пошта:
kvasha.n.v@gmail.com або Вайбер чи Телеграм за номером: 093-74-98-200,
але не пізніше 20:00***